

A comparative analysis of the novels *Al-Khaba* and *Akhtar Dokhtar Ziba Zaibai Qajar* based on feminist components

Nasrin Andadeh ¹ | Abbas Ganjali ^{2*} | Masoud Salmanihaghighi ³

1. M.A. in Arabic language and literature, Faculty of Theology and Islamic Studies, University of Hakim Sabzevari, Sabzevar, Iran. E-mail: andadehnasrin1372@gmail.com
2. Corresponding Author: Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Theology and Islamic Studies, University of Hakim Sabzevari, Sabzevar, Iran. E-mail: a.ganjali@hsu.ac.ir
3. Ph.D. student of Arabic language and literature, Faculty of Theology and Islamic Studies University of Hakim Sabzevari, Sabzevar, Iran. E-mail: masoudhaghighi99@gmail.com

---

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received: 09 May 2023
Received in revised form:
10 December 2023
Accepted: 11 December
2023

Keywords:
Feminist components,
Al-Khaba,
Akhtar beautiful Qajar girl,
Al-Tahawi,
Najafi Far.

ABSTRACT

Comparative literature is a type of interdisciplinary research that studies the relationship between the literature in different nations and examines the relationship between literature, and art and humanities. Various topics have been investigated in comparative literature, one of which is intellectual movements. Feminism is considered as one of these intellectual movements. In this essay, relying on the descriptive-analytical method, a comparative study of some feminist components in the novels *Al-Khaba* by Almiral Tahawi and *Akhtar, Dokhtar-e Zibaye Qajari* by Eli Najafifar based on the comparative literature of the American school is discussed. Women-centered novels possess a number of Feminist components including; gender discrimination, forced marriage, polygamy, marriage at a young age, unquestioning obedience to the wife, divorce, the place of superstitions among women, employment of women in the home environment, and further. Followed by that, harassment of women, women against women, longing, smoking among women, trying to achieve freedom, surrendering to fate, etc are among the other noticed elements. The result of the research has indicated that *Al-Khaba* and *Akhtar Dokhtar-e Zaizaye Qajari* mostly express the classic traditional life and the pains of women experienced in a patriarchal and misogynistic society. It also represents desperation and despair among women and the negative view of them. Both authors end their stories in a way that confronts men with the beginning of women's activism for equal rights.

Cite this article: Andadeh, N., Ganjali, A., Salmanihaghighi, M. (2024). A comparative analysis of the novels *Al-Khaba* and *Akhtar Dokhtar Ziba Zaibai Qajar* based on feminist components. *Research in Comparative Literature*, 14 (2), 1-24.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/JCCL.2023.9117.2494

Extended Abstract

Introduction:

Comparative literature examines literary communication and its influence. The fields of research in comparative literature are wide and numerous. The most dominant fields in this respect are; research on loanwords, translation literature and the examination of translators as agents of transferring phenomena and literary works to other nations, research regarding the topics of transnational anthologies, the history of authors and their influence on the literature of other nations, the study of external sources of a work or an author, the study of literary schools and intellectual currents, the image of a nation in the literature of another nation (imagery), etc. Feminism is a French word meaning "advocacy of women's rights" and "women's liberation movement" and is as old as history (Moradkhani and Talebi, 2019: 5). Feminism is the belief in women's rights and the political, social, and economic equality of men and women, and it has been one of the most passionate theories of the 20th century, which has always been the field of many challenges (Gholamohseinzadeh and Hosseini, 2012: 490). For more than 150 years, the world's feminist movements and thoughtful women have been fighting to confirm the meaning of women as independent and free beings and to gain rights in public and private spaces (ibid). Today, after 150 years, the feminism movement has become a way of social thinking beyond party and ideological confrontations" (Haqdar, 1380: 103). Feminism is not a single and integrated movement, but includes various and sometimes conflicting theories and types. However, in general, all feminists agree on the principle that the society they live in is male-dominated; Because so far, men have always been dominant in the cultural, social, political, and economic fields due to supporting their traditional roles (Tysen, 1387: 151). In the contemporary period, following the acquaintance of the people of the Middle East with the culture and civilization of the West, modernist thoughts and tendencies entered these countries and led to the emergence of the exclusivist current of feminism. The flow of feminism in eastern countries, like other western countries, in addition to reaching the social, political and cultural arenas, penetrated literature in general and fiction writing in particular, and led to the emergence of feminist literature. This caused many fictional works to be written in this area; therefore, from this period onwards, analysts relied on feminist literary criticism to analyze these texts (Siyadnejad and Mortezaei, 2016: 64). This research is conducted on the basis of the comparative literature of the American school and the method of the originality of similarity approach. It also aims to investigate the similarities and commonalities in the content of the two novels. In this essay, components such as gender discrimination, forced marriage, polygamy, patriarchy, women's employment inside and outside the home, women against women and efforts to achieve freedom are analyzed and evaluated in a comparative form on two selected novels. Takes.

Method:

The current research, integrating a descriptive-analytical method alongside a comparative approach, investigates feminist characteristics and its implicit layers in two selected novels and expresses their common features.

Conclusion:

It seems that both authors have been able to crystallize their thoughts about women in the form of feminism by referring to issues such as forced marriage, divorce, women's employment, polygamy, obedience to the wife and patriarchy, women against women, etc.

The contemptuous view of the female sex and the superiority of the male sex over it goes back to some views arising from superstitious thoughts and some views in response to the economic and social conditions of the society.

The time in the two novels, with a slight difference, is equal to the beginning of women's equality activities in Egypt and Iran. Mrs. Tahawi and Najafi have tried to reflect all the problems of women and the most basic rights of a woman in their novel. The novel *Al-Khaba* and *Akhtar Dokhtar-e Zaibaye Qajari* mostly express the traditional classical life and the pains of women in a patriarchal and misogynistic society, and also depict the desperation and despair among women and the unpleasant view of them. Both authors wrap their stories up in a way that confronts men with the beginning of women's activism for equal rights.

Tahawi and Najafi Far have addressed the problems of women in their novels and have talked about both the wealthy and the poor sections of the society. Fatemeh, the narrator of the *Al-Khaba* novel, is from a relatively wealthy class, and Akhtar, the narrator of the novel, *Akhtar, the beautiful Qajar girl*, is nothing more than a fat-born. By examining the themes of both novels, it can be observed that the status of women in Iran and Egypt is not much different. The society narrated by the two authors is a society overshadowed by patriarchy. In both novels, men are domineering and look at women holding a negative perspective, and in both novels, the writers point to women's activity and industry, and depict their humiliated position. In their works, both authors have deeply urged to change the approach of men and society towards women and eliminate the institutionalized discrimination in them.

Among the other problems that women in these two societies have encountered, illiteracy, drowning in the world of superstitions, severe hijab, and being captured in the lap of addiction can be addressed. All these issues are present in the two novels and they are not mentioned to prevent the increase in the volume of the article. Among the two authors, Tahawi has clearly explained the concept and content of the story by using the feminist components discussed in this research, and Najafifar, except for one case which is the attempt to achieve freedom, has been able to include other feminist elements in the novel itself.

بررسی تطبیقی رمان‌های الخباء و اختر دختر زیبای قاجاری بر اساس مؤلفه‌های فمینیستی

نسرین انداده^۱ | عباس گنجعلی^{۲*} | مسعود سلمانی حقیقی^۳

۱. کارشناس ارشد رشته زبان و ادبیات عربی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. رایانامه:

andadehnasrin1372@gmail.com

۲. نویسنده مسئول، دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. رایانامه:

a.ganjali@hsu.ac.ir

۳. دانشجوی دکتری رشته زبان و ادبیات عربی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. رایانامه:

masoudhaghighi99@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

ادبیات تطبیقی، نوعی پژوهش میان رشته‌ای است که به مطالعه رابطه ادبیات ملت‌های مختلف با یکدیگر و بررسی رابطه ادبیات با هنر و علوم انسانی می‌پردازد. موضوعات گوناگونی در ادبیات تطبیقی مورد بررسی قرار می‌گیرد که یکی از آن‌ها جنبش‌های فکری است. فمینیسم به عنوان یکی از این جنبش‌های فکری شمار می‌رود. در این جستار با تکیه بر روش توصیفی-تحلیلی، به بررسی تطبیقی برخی از مؤلفه‌های فمینیستی در رمان‌های الخباء اثر میرال الطحاوی و اختر دختر زیبای قاجاری از الی نجفی فر بر پایه ادبیات تطبیقی مکتب آمریکایی پرداخته می‌شود. برخی از مؤلفه‌های فمینیستی رمان‌های زن محور عبارت است از: تبعیض جنسیتی، ازدواج اجباری، چند همسری، ازدواج در سن پایین، فرمانبرداری بی چون و چرا از همسر، طلاق، جایگاه خرافات در میان زنان، اشتغال زنان در محیط خانه و بیرون از آن، آزار و اذیت زنان، زن در برابر زن، دلنگی، دخانیات در میان زنان، تلاش برای رسیدن به آزادی، تسلیم سرنوشت بودن و... برآیند پژوهش نشان می‌دهد رمان الخباء و اختر دختر زیبای قاجاری بیشتر بیانگر زندگی کلاسیک سنتی و دردهای زنان در جامعه مرد سالار و زن ستیز است و یأس و ناامیدی در میان زنان و نگاه زننده به آنان را نیز به تصویر می‌کشد. هر دو نویسنده، داستان خود را به گونه‌ای به پایان می‌رسانند که با آغاز فعالیت زنان برای تساوی حقوق خود با مردان رو به رو می‌شود.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۱۹

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۹/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۲۰

واژه‌های کلیدی:

مؤلفه‌های فمینیستی،

الخباء،

اختر دختر زیبای قاجاری،

الطحاوی،

نجفی فر.

استناد: انداده، نسرین؛ گنجعلی، عباس؛ سلمانی حقیقی، مسعود (۱۴۰۳). بررسی تطبیقی رمان‌های الخباء و اختر دختر زیبای قاجاری بر اساس

مؤلفه‌های فمینیستی. کاوش‌نامه ادبیات تطبیقی، ۱۴(۲): ۲۴-۱.

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: 10.22126/JCCL.2023.9117.2494

۱. پیشگفتار

۱-۱. تعریف موضوع

ادبیات تطبیقی به بررسی و تحلیل ارتباطات ادبی و تأثیر و تأثر آن می‌پردازد. زمینه‌های تحقیق در ادبیات تطبیقی گسترده و متعدد است که مهم‌ترین این زمینه‌ها عبارتند از: پژوهش پیرامون وام‌واژه‌ها، ادبیات ترجمه و بررسی مترجمان به عنوان عوامل انتقال پدیده‌ها و آثار ادبی به دیگر ملت‌ها، تحقیق در باب موضوعات و اسطوره‌های فرا ملی، سرگذشت نویسندگان و تأثیر آنان بر ادبیات ملت‌های دیگر، مطالعه منابع خارجی یک اثر یا یک نویسنده، بررسی مکتب‌های ادبی و جریان‌های فکری، تصویر یک ملت در ادبیات ملتی دیگر (تصویر شناسی) و... (ر.ک: نظری نظم، ۱۳۸۹: ۲۲۱).

فمینیسم^۱ ازه‌ای فرانسوی و به معنای «طرفداری از حقوق زن» و «جنبش آزادی زنان» است و قدمتی به اندازه تاریخ دارد (ر.ک: رادخانی و طالبی، ۱۳۸۹: ۵). فمینیسم باور داشتن به حقوق زنان و برابری سیاسی، اجتماعی و اقتصادی زن و مرد است و یکی از پرشورترین تئوری‌های قرن بیستم بوده که همواره عرصه چالش‌های بسیار گردیده است (ر.ک: غلامحسین زاده و حسینی، ۱۳۹۲: ۴۹۰). بیش از ۱۵۰ سال است که جنبش‌های فمینیستی جهان و زنان متفکر و اندیشمند، برای تأیید معنای زن به عنوان موجودی خودمختار و آزاد و کسب حقوق در فضاهای عمومی و خصوصی مبارزه می‌کنند (همان). «امروزه بعد از گذشت ۱۵۰ سال، جنبش فمینیسم فراسوی برخوردهای حزبی و ایدئولوژیک تبدیل به شیوه‌ای از تفکر اجتماعی شده است» (ر.ک: حقدار، ۱۳۸۰: ۱۰۳). فمینیسم جنبش واحد و یکپارچه‌ای نیست، بلکه نظریه‌ها و انواع گوناگون و گاه متضادی را در بر می‌گیرد، اما به طور کلی تمام فمینیست‌ها بر این اصل متفق‌اند که جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند، مرد سالار است؛ زیرا تاکنون مردان همواره به سبب حمایت از نقش‌های سنتی خویش در عرصه‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مسلط بوده‌اند (ر.ک: تاینسن، ۱۳۸۷: ۱۵۱).

در دوره معاصر به دنبال آشنایی مردم مشرق زمین با فرهنگ و تمدن غرب، افکار و گرایش‌های تجدد طلبانه به این کشورها راه یافت و منجر به ظهور جریان انحصارگرایی فمینیسم گردید. جریان فمینیسم در کشورهای شرقی همانند سایر کشورهای غربی علاوه بر آنکه به عرصه اجتماع، سیاست و فرهنگ راه یافت به ادبیات به طور عام و داستان نویسی به طور خاص نفوذ کرد و منجر به ظهور ادبیات فمینیستی گردید. این امر سبب شد آثار داستانی بسیاری در این حیطه نگاشته شود؛ بنابراین از این

دوران به بعد تحلیلگران با تکیه بر نقد ادبی فمینیستی به تحلیل این متون روی آوردند (ر.ک: صیادی نژاد و مرتضایی، ۱۳۹۶: ۶۴). این پژوهش سعی دارد بر پایه مکتب آمریکایی ادبیات تطبیقی و بر روش رویکرد اصالت تشابه صورت پذیرد و به بیان تشابهات و مشترکات موجود در محتوای دو رمان پردازد. در این جستار مؤلفه‌هایی نظیر تبعیض جنسیتی، ازدواج اجباری، چند همسری، مرد سالاری، اشتغال زنان در محیط خانه و بیرون از آن، زن در برابر زن و تلاش برای رسیدن به آزادی به فرم تطبیقی بر روی دو رمان انتخابی مورد تحلیل و ارزیابی قرار می‌گیرد.

۱-۲. ضرورت، اهمیت و هدف پژوهش

موضوع اصلی هر دو رمان درباره نانی است که بخاطر داشتن فرزند پسر از آرامش برخوردارند یا زنانی که زندگی‌شان بخاطر نداشتن فرزند پسر تباه می‌گردد. از این رو احساس نیاز می‌شود که با نگارش چنین مقاله‌ای آگاهی بیشتری نسبت به شناخت مسائل عامه مردم و زنان حاصل شده و راهکارهایی مطلوب ارائه گردد. افزون بر این انجام چنین پژوهش‌هایی با تکیه بر دیدگاه‌های مختلف نقدی می‌تواند راهگشای ناقدان و ادیبان باشد و زمینه را برای شناخت روش‌های نقد انواع متون فرا روی آنان فراهم سازد. هدف جستار پیش رو تبیین مشکلات مشترک زنان و استفاده از آنها با اهداف گوناگون در جامعه و نشانه‌های معنایی آن در قالب مؤلفه‌های مکتب فمینیستی می‌باشد.

۱-۳. پرسش‌های پژوهش

- نویسنده دو رمان مذکور تا چه اندازه توانسته‌اند اندیشه خود پیرامون زنان را در قالب فمینیسم جلوه دهند؟
- برتری جنس مذکر بر جنس مؤنث در دو جامعه ایران و مصر از نظرگاه این دو رمان ریشه در چه مسائلی دارد؟

۱-۴. پیشینه پژوهش

آثار زیادی در خصوص نقد فمینیستی و میرال الطحاوی انجام پذیرفته است و پیشینه حاضر با مقاله ارتباط نزدیکی دارد. اما تاکنون پژوهشی به صورت مستقل و تطبیقی رمان *الخباء* و *اختر دختر زیبای قاجاری* را مورد تحلیل قرار نداده است لذا به برخی از پژوهش‌های مرتبط با این جستار اشاره می‌شود:
پایان‌نامه «الذات النسوية وتحولات السرد والذاكرة في روايات ميرال الطحاوي «الخباء أنموذجاً»»، نوشته سمیه الساکر (۲۰۱۹م)، استاد راهنما: حسن عزوز، دانشگاه الشهد حمه خضر، دانشکده ادبیات و زبان،

الجزائر، به بررسی نقد اصالت زن و دگگونگی‌های روایت در رمان مذکور پرداخته است. برآیند پژوهش نشان می‌دهد میرال الطحاوی، داستان‌نویس مصری، بر اساس شورش، قدرت و آگاهی‌اش از ریشه‌های فرهنگی عرب، در بازشکل‌گیری زندگی، زبان و آینده سرزمین‌اش سهمیم بوده است. میرال در جست و جوی جذابیت‌های زنانه و جهان‌هایی که می‌نویسد، به تمام جهان‌های اجتماعی و بادیه نشین توجه و تعلق دارد و در برابر دردهای ابدی زن عصیان و از این قشر حمایت می‌کند.

مقاله «مضامین فمینیستی در آثار میرال الطحاوی (مطالعه مورد پژوهانه سه رمان الخباء، الباذنجانہ الزرقاء و بروکلین هایتس)»، نوشته مریمی و دیگران (۱۳۹۹)، چاپ شده در مجله ادب عربی، به بررسی رمان‌های مذکور بر اساس مضامین فمینیستی می‌پردازد. نتایج پژوهش حاضر، نشانگر این است که الطحاوی عمدتاً نگاهی خوش بینانه به زنان ندارد و همواره ناکامی و یاس زن را با نارضایتی از جسمش پیوند داده است.

مقاله «جلوه‌های تأثیرپذیری میرال الطحاوی از فروغ فرخزاد در رمان بروکلین هایتس»، نوشته غیبی و بدخشان (۱۳۹۵)، چاپ شده در کاوش‌نامه ادبیات تطبیقی، به بررسی و بیان تأثیرپذیری الطحاوی در تألیف رمان بروکلین هایتس از شعر و زندگی فروغ فرخزاد می‌پردازد. ره‌آورد آن، بیانگر این حقیقت است که الطحاوی، گذشته از اینکه با فرخزاد در بسیاری از گرایش‌های فکری موافق است، بسان او، مسائل و مشکلات زنان را در جامعه مردسالار بازتاب می‌دهد و قهرمان داستان‌ش در غالب ابعاد مختلف زندگی، همچون زندگی سراسر درد، رنج و مصیبت، از فرخزاد تأثیر پذیرفته است.

مقاله «واکاوی تکنیک‌های داستانی در رمان فمینیستی بروکلین هایتس اثر میرال الطحاوی»، نوشته غیبی و بدخشان (۱۳۹۵)، چاپ شده در مجله لسان مبین به بررسی شواهد درون‌متنی به واکاوی و تبیین تکنیک‌های سازنده رمان بروکلین هایتس پرداخته است. نتیجه آن بیانگر آن است که نویسنده، همه عناصر را در خدمت محتوا و درون‌مایه داستان به کار گرفته که از میان این عناصر، عنصر مکان نمودی برجسته دارد.

۵-۱. روش پژوهش و چارچوب نظری

پژوهش حاضر با رویکرد تطبیقی به بررسی برخی از شاخصه‌های فمینیستی و لایه‌های ضمنی آن در دو رمان منتخب و بیان وجوه مشترک آنها می‌پردازد. همچنین این جستار در تحلیل خود از روش توصیفی-تحلیلی بهره می‌گیرد. به منظور جلوگیری از تکرار مجدد مطالب مبانی نظری و تحلیل داده‌ها

در یکدیگر ادغام شده‌اند. لذا در بخش پردازش تحلیلی، به چارچوب نظری بحث نیز به صورت منسجم اشاره می‌شود.

۲. پردازش تحلیلی موضوع

۲-۱. معرفی اجمالی دو رمان *الخباء* و *اختر دختر زیبای قاجاری*

رمان *الخباء* نوشته میرال الطحاوی، نویسنده مهاجر مصری است که در آن به قصه دردناک زنان سرزمینش اهتمام ورزیده است. رمان مذکور به بیان وضع زنان در اواخر قرن بیستم باز می‌گردد. تقریباً زمانی که سادات به ریاست جمهوری می‌رسد. فاطمه راوی داستان، دختری است که در یک خانواده بدوی و صحرا نشین، خانواده‌ای مرد سالار که وجود دختر در خانه را نحس و شوم می‌دانستند، رشد و پرورش می‌یابد. فاطمه به همراه مادر و چهار خواهر خود مورد آزار و اذیت مادر بزرگ خود قرار می‌گرفتند پدر فاطمه به اقتضای شغلش که چوپانی بود اکثر مواقع در بیرون از خانه بود. مادر بزرگ فاطمه "حاکمه" زنی بد خلق و بد رفتار بود که همیشه مادر فاطمه را بدلیل نداشتن فرزند پسر مورد سرزنش و اذیت قرار می‌داد. فاطمه پس از مدتی به دلیل بیماری به آلمان سفر می‌کند و بعد از بازگشت که یک پای خود را نیز از دست داده بود با تغییرات و اتفاقات جدیدی مواجه شد و هر روز بیشتر از دیروز نا امید می‌شد و بیشتر با عالم خیال زندگی می‌کرد. رمان *اختر دختر زیبای قاجاری* نوشته نجفی فر، زمانی است که مسائل زنان ایران در دوره قاجاری می‌پردازد. زمانی که در یک نظام مرد سالار از کمترین حق و حقوق برخوردارند. این رمان به زندگی سخت و پرفراز و نشیب و عاشقانه یک دختر قاجاری اشاره دارد و فراز و فرودهای زندگی او را در بر می‌گیرد. اختر پانزده ساله است و هنوز در خانه پدری زندگی می‌کند، پدرش قاپوچی (دربان) خانه ابوالفتح خان معتمدی است و از آنجایی که خانواده اختر از افراد کم بضاعت در آن زمان بودند تصمیم می‌گیرند با هر ترفندی که شده اختر را به کلفتی در یکی از خانه‌های علما یا تجار و بزرگان بفرستند.

۲-۲. بررسی تطبیقی مؤلفه‌های فمینیستی در دو رمان *الخباء* و *اختر زیبای قاجاری*

هنرمند به دلیل جهان بینی، تصویر جهان درونی خود را هوشیارانه به مخاطب انتقال می‌دهد و با قدرت اندیشه و تخیل، سعی می‌کند تا فضای محدودی که او و فکرش را در اسارت گرفته است به جهانی نامتناهی پیوند زند. وظیفه او کاوش و کشف حقایق جهان و شرح ناگفته‌هاست که گاه مبتنی بر واقعیت

و گاه ذهنیت است (ر.ک: غیبی و بدخشان، ۱۳۹۵: ۹۶). در این بخش به بررسی و ارزیابی تطبیقی برخی از مؤلفه‌های فمینیستی بر روی دو رمان انتخابی پرداخته می‌شود:

۱-۲-۲. تبعیض جنسیتی

تفکر تبعیض جنسیتی و رجحان جنس پسر بر دختر همواره در جوامع مردسالار دیده می‌شود. این تفکر را می‌توان در دو رمان مزبور ملاحظه نمود؛ چراکه «به علت اعتباری که زن برای مرد قائل است و نیز به علت امتیازاتی که مردان از آن برخوردارند، بسیاری از زنان در آرزوی داشتن پسرند» (ر.ک: دوبووار، ۱۳۸۲، ج ۲: ۳۹۲). نگاه غالب در دو رمان این است که مرد نسبت به زن برتری دارد و تلاش زنان این است که با به دنیا آوردن پسر جایگاه خود را در نزد همسر و خانواده‌اش حفظ کنند یا اینکه جایگاه بالاتری بدست آورند. در رمان *الخباء* می‌بینیم که مادر بزرگ فاطمه اشتیاق فراوانی به داشتن فرزند پسر دارد و همیشه نوه‌های دختریش را سرزنش می‌کند صرفاً بخاطر اینکه آن‌ها پسر نیستند و پدر آنان را، تشویق به ازدواج مجدد می‌کند تا شاید از زن دیگری پسر دار شود.

«بيت بلا رجل، واحة بلا بئر.. أرض خراب، ما يقيم الخيمة إلا وتد، والوند تلزمه أرض تحتضنه.. المرأة مرعى إن صلحت، احتميت به من الفقار يا وليدي» (الطحاوی، ۲۰۰۱: ۹۴).

(ترجمه: مادر بزرگ: پسر! خانه بدون مرد مانند زمین بدون چاه آب است. زمین متروکه. چادر تنها با میخ برپا می‌شود در حالی که میخ نیازمند زمینی است که او را در آغوش بگیرد. زن اگر نیکو باشد مزرعه و کشتزار است. کشتزاری که تو از زمین‌های سترون به او پناه می‌بری).

مادر بزرگ معتقد است همانگونه که برای حفظ و برپایی یک چادر نیاز به ستون است، برای حفظ ارکان یک خانواده نیز نیاز به یک ستون است و آن ستون همان فرزند پسر است که باعث استحکام بنیان خانواده می‌گردد. خانه‌ای که ستون ندارد آن خانه هیچ وقت آباد نمی‌شود. از نظر مادر بزرگ زمانی خانه آن‌ها آباد می‌شود که یک پسر در آن خانه چشم به جهان بگشاید.

«دم وليد قانٍ مثل دم ذبيحة، دم الخلفة المشؤومة زفر» (الطحاوی، ۲۰۰۱: ۷۷).

(ترجمه: خون پسر به مانند خون قربانی قرمز است اما خون فرزند شوم و نحس (دختر)، کثیف است و چرکین).

«الصباح مثل كل الصباحات السابقة، ملء بالتوتر والقلق، أفهم ذلك حين لانتفتح أمي باب حجرتها أو حين تفتحه لتنظر محدقةً فينا بعينين جزعيتين. كان نحولها و وهنها، صورتها والعروق الدقيقة فوق جفنيها وأنفها المتورم من فصد الدموع تملأ قلبي بالاختناق» (همان: ۱۱).

(ترجمه: امروز صبح هم مانند تمام صبح‌های گذشته پر از تشویش و نگرانی است. این را زمانی می‌فهمم که مادرم در اتاقش را هم باز نمی‌کند یا زمانی که باز می‌کند با چشمانی مشوش و غم بار به ما نگاه می‌کند. لاغری، ضعف، قیافه و رگ‌های نازک پشت پلک‌هایش و بینی‌اش که از شدت گریه متورم شده است، قلبم را پر از گرفتگی و اندوه می‌کند.)

ایریگاری منتقد فمینیستی می‌گوید: «زن با تمام ابزارها تلاش می‌کند با میل خود به آوردن یک فرزند ترجیحاً پسر، با دستیابی به ارزش‌هایی فرهنگی که اصولاً فقط به مردان اختصاص دارند و از همین رو همواره مردانه‌اند و الی آخر، میلش را فقط به منزلهٔ انتظار برخورداری از یک معادل جنسی مردانه تجربه و زیست کند» (ایریگاری، ۱۳۸۱: ۴۸۲).

«از بین فرزندان ننه مونس، عمه ملوک بچه‌ای نداشت ولی آقا صفر پنج دختر و دوتا پسر داشت که دوتا از پسرهای او از قمر سلطان بودند و شاید به همین دلیل بود که قمر سلطان خیلی به خود می‌بالید هر چه که بود او تنها عروس خانوادهٔ اعتماد الدوله بود که دو پسر زاییده است» (نجفی فر، ۱۳۹۵: ۵۲)

«از دیگر اخباری که از بدری گرفته بودم این بود که ابوالفتح خان بخاطر پسر دار شدنش از خوشحالی سر از پا نمی‌شناسد و زیور الملوک نیز از این قضیه بسیار سوء استفاده کرده و با به دنیا آمدن محمود حسابی خودش را گم کرده و به همهٔ اهل خانه سروری می‌کند» (همان: ۶۸ و ۶۹).

نجفی فر و الطحاوی در لابه لای رمان خود به صورت واضح از برتری جنس پسر بر دختر در میان جامعه و خانواده سخن به میان می‌آورند. در رمان *اختر دختر زیبای قاجاری* برتری پسر بر دختر به خوبی نمایان است و هرگاه زنی بتواند فرزند پسری بدنیایاورد، سوغلی شوهرش می‌شود و در نزد شوهر محبوب می‌گردد. هم‌اکنون نیز این نگاه که فرزند پسر بهتر و برتر است همچنان با شدت و ضعف در گوشه و کنار دنیا وجود دارد و نمی‌توان نقش محیط و موقعیت جغرافیایی و فرهنگی جوامع را در وجود این نگاه نادیده گرفت. در جوامعی که اقتصاد آن مبتنی بر کشاورزی و دامداری است نیاز به فرزند پسر برای خانواده بیشتر احساس می‌شود چون نیروی کار مرد بیشتر از زن است هر چند که در این جوامع زنان نیز پا به پای مردان کار می‌کنند. از طرف دیگر پایین بودن سطح آگاهی و نگاه بدبینانه نسبت به زن خود باعث بی‌توجهی نسبت به فرزند دختر می‌گردد و خانواده برای دور شدن از این نگاه علاقه‌ای به دختر دار شدن ندارد. با توجه به آنچه که از متن دو رمان بدست می‌آید، عمده دلیل توجه به فرزند پسر نگاه مثبتی است که جوامع در مورد فرزند پسر دارند و علاقه و توجه به پسر بیشتر است. به دوش کشیدن نام خانوادگی، حفظ و نگهداری میراث خانواده در کنار عواملی چون نیروی کار در

جوامع سنتی و ارباب رعیتی برای گذران زندگی بی تأثیر در توجه به فرزند پسر نیست. علاوه بر خانم الطحاوی که در آثار خود از برتری پسر بر دختر در میان مردم صحبت می‌کند، موضوع برتری جنس مرد بر زن در دیگر آثار نویسندگان مصر و دنیای عرب به چشم می‌خورد. از جمله می‌توان به رمان زینب اثر محمد حسین هیکل اشاره کرد.

برخی از فمینیست‌ها معتقدند که تفاوت جنسی نباید موجب تفاوت در جنسیت شود. بر طبق این رویکرد، «زنانگی» و «مردانگی» نه ویژگی ذاتی، مطلق و فراسوی زمان و مکان، بلکه مقولاتی اجتماعی و فرهنگی و ساخته و پرداخته شرایط تاریخی معین و گاه سیاسی و اقتصادی بشمار می‌آید. بر این اساس نگرش انتقادی به مقوله جنسیت، نه تحلیلی از ذات این پدیده، بلکه کنکاشی مشخص و تاریخی در جنبه‌های مختلف زندگی اجتماعی، فرهنگ و سیاست است (ر.ک: گرت، ۱۳۸۰: ۶).

۲-۲-۲. ازدواج اجباری

یکی از مولفه‌های فمینیستی، ازدواج اجباری است که اکثر فمینیست‌ها آن را رد می‌کنند. دوبووار^۱ می‌گوید: «از نظر اجتماعی، مرد فردی مختار و کامل است؛ ولی هیچگاه زن شایستگی تساوی او را کسب نکرده است. آزادی انتخاب برای دختر جوان، همواره بسیار محدود بوده است و از طرفی بی‌همسری، منزلت اجتماعی او را تنزل می‌دهد» (دوبووار، ۱۳۷۹: ۹۲).

«أب: ما زلن صغاراً. الجدة: قیدها بقید حدید وأرمیها فی بیت سعید. أب: من جاءك؟ الجدة: عیلة مجلی، «نازع» و ولده «نایف». أب: لمن؟ منازع سقط سن فكه! الجدة: أفرهن قبل أن یقبرن سیرتك وفضائلك... أب: صافیة؟! و فوز.. الولد وابوه وهل أجبت سائلهم؟! وهل یُرَد؟! الجدة: قیدها بقید حدید وأرمیها فی بیت سعید، والله بیت فیه کل هذه الرزایا بیت مشؤوم» (الطحاوی، ۲۰۰۱: ۴۲-۴۱).

(ترجمه: پدر: او هنوز بچه است. مادر بزرگ: او را با زنجیر آهنی ببند و به خانه بخت بفرست. پدر: چه کسی پیشت آمد؟ مادر بزرگ: خانواده مجلی، منازع و پسرش نایف. پدر: برای کی؟ منازع دندان‌هایش ریخته! مادر بزرگ: آنها را قبل از اینکه زندگی و فضایل تو را به خاک بسپارند به دستان گور بسپار. پدر: صافیة و فوز برای پدر و پسر! مادر بزرگ: او را با زنجیر آهنی ببند و به خانه بخت بفرست. به خدا سوگند هر خانه‌ای که در آن این مصیبت‌ها باشد آن خانه نفرین شده است).

«خرجت (صافیة) باکیه ثم قالت للجدة: لیس لی فی العرس ولا الخضاب. أتکونی معها فنخزتها الجدة فی صدرها وقالت: صرت ملك رجلک یا خلفة السوء.. منذ متی صار لك لسان یا بعز المطایا. بکت صافیة بمرارة ثم ابتلعت

دموعها ومدت کفیها و ساقیها للخضاب، ولم تحوّم فوز ناحیه بابها الموارب، حتی وهي ترکب فی شبریة عرسها» (همان: ۷۰)

(ترجمه: صافیه گریان بیرون آمد و رو به مادر بزرگ گفت: نه شوهر می‌خواهم و نه آرایش. مرا با مادرم تنها بگذارید. سپس مادر بزرگ با عصا به سینه او زد و گفت: تو مال مردت شده‌ای ناخلف، ای پشکل از کی زبان در آورده‌ای).

در رمان *الخباء*، الطحاوی به مسئله ازدواج اجباری خواهران فاطمه می‌پردازد و می‌گوید فوز و صافیه، خواهران فاطمه بدون اینکه نظر آن‌ها در مورد ازدواج پرسیده شود به عقد یک پدر و پسر در می‌آیند. شوهر صافیه یعنی منازع پیرمردی است که دندان‌هایش از شدت پیری ریخته است. الطحاوی خود از مدافعان حقوق دختران و زنان به هنگام ازدواج است. عماره در کتاب *رفاعة الطحطاوی پیشگام نوپردازی علمی در کشور مصر* درباره این تفکر و ذهنیت الطحاوی این گونه نوشته است: «الطحطاوی وقتی شرعی بودن عشق در مورد دختر را تایید کرد از پدران و مادران خواست عشق و علاقه او را به هنگام ازدواج رعایت کنند. به نظر او بهترین نیکی کردن به دختران، به ازدواج در آوردن آنان با کسی است که به او علاقه دارند و او را دوست می‌دارند» (عماره، ۱۳۸۶: ۲۲۷).

«مهم‌ترین خبری که شنیده بودم، این بود که خانم بزرگ و ابوالفتح خان، بدری و غلام سیاه را برای هم لقمه گرفته بودند و به زودی قرار بود که بدری زن صیغه‌ای غلام سیاه بشود. از آن جایی که بدری بیچاره خیلی مشکل مالی داشت و باید به خانواده‌اش نیز کمک می‌کرد، قبول کرده بود که برخلاف میلش زن صیغه‌ای غلام سیاه بشود» (نجفی‌فر، ۱۳۹۵: ۶۸)

«در جامعه عهد قاجار، فاصله چندانی بین کودکی و ازدواج دختران وجود نداشت. دختران اغلب از هفت تا سیزده سالگی ازدواج می‌کردند و عملاً به عنوان رکن مستقلی وارد زندگی خانوادگی می‌شدند. در واقع عواملی چون دست‌یابی به استقلال اقتصادی، رشد نسبتاً سریع دختران در آن روزگار و پایین بودن میانگین عمر و عدم رعایت اصول بهداشتی در افزایش این ازدواج‌های زودرس مؤثر بود» (دلریش، ۱۳۷۵: ۲۲).

«اختر: کنار پوران نشستم و دستان تپل او را در دست گرفتم و گفتم: نگران نباش ابوالفتح خان تو را به آدم بدی نداده است. پوران چهره‌اش را در هم کشید و گفت: ولی اختر من نگرانم که ثروت اعتماد الدوله‌ها چشم پدرم را کور کرده باشد. امروز وقتی واقعیت زندگی ابوالفضل خان را دیدم دلم ریخت. اختر: خندیدم و گفتم: دیوانه شدی دختر؛ پاشو و زانوی غم بغل بگیر. شگون نداره عروس این‌طور

ناراحتی کنه، درضمن مگه تو اصلاً ابوالفضل‌خان را دیده‌ای که داری در موردش اینطور حرف می‌زنی؟ پوران با حرف من خندید و گفت: راست می‌گی من اصلاً شوهرم را ندیده‌ام» (نجفی فر، ۱۳۹۵: ۴۲)

از متن رمان نجفی فر می‌توان دریافت که شرایط ازدواج دختران در ایران نیز به همین منوال بوده است. هرگاه برای دختری خواستگار می‌آمد، بزرگان فامیل دور هم جمع می‌شدند و حرف‌های لازم را می‌زدند. ازدواج بدون در نظر گرفتن خواسته دختر، حتی در میان خانواده‌های اشرافی و صاحب منصب نیز به همان شکل عامه انجام می‌پذیرفت. این را می‌توان از میان صحبت‌های پوران که یک دختر اشرافی است با کنیز خود، اختر به خوبی دریافت. پوران اضطراب درونی خود را برای اختر باز گو می‌کند. پوران یک دختر اشراف زاده است که قرار است بنابر تشخیص پدر به عقد ابوالفضل‌خان اعتمادالدوله در بیاید. پوران نگران آینده خود است چون که شوهر خود را هرگز ندیده است. ابوالفضل‌خان قبل از پوران زن دیگری هم داشت که این نگرانی پوران را دو چندان می‌کند.

در هر دو جامعه مصر و ایران خانواده اولین جایگاه را در نزد مردم دارد و همه برای خانواده احترام قائل هستند. بنابراین آنچه را که پدر خانواده صلاح ببیند بقیه به آن احترام می‌گذارند. ازدواج بدون در نظر گرفتن خواسته دختر یا به نوعی ازدواج اجباری تا چندین دهه گذشته در بیشتر جوامع سنتی رایج‌ترین شیوه ازدواج بود. نمی‌توان گفت که امروزه این شکل ازدواج کاملاً از بین رفته است اما به نسبت گذشته کمتر دیده می‌شود. به طور کلی الطحاوی و نجفی فر با اشاره به عدم نظرخواهی از دختران در دو جامعه مذکور و به ازدواج درآوردن اجباری آنان با اشخاصی که مورد قبول آنها نیست، عدم قدرت انتخاب و ضعف زنان و دختران را ترسیم می‌کنند و آنها را از بهره‌مندی از گرمای عشق و علاقه مندی در زندگی خویش محروم می‌دانند.

۳-۲-۲. چند همسری

یکی از پدیده‌های موجود در هر جامعه‌ای، موضوع چند همسری است. ازدواج چند همسری سازه‌ای اجتماعی و برساخت عوامل مختلف مذهبی، اجتماعی و فرهنگی جوامع است که بر تعادل و توازن عملکرد خانواده و روابط آن تأثیر می‌گذارد (ر.ک: قمری و خوشنام، ۱۳۹۰: ۳۴۵). فرهنگ، مذهب، قدرت مرد در مالکیت منابع، قدرت و تصمیم‌گیری در خانواده از جمله مؤلفه‌هایی‌اند که چندهمسری را رقم می‌زنند و درنهایت بر عملکرد خانواده اثر می‌گذارند (ر.ک: فرهمند و رضوانی، ۱۳۹۸: ۱۳۶).

«دخلت ذؤابة برنة خلخالها وجسدها النحيل. تقول الجدة: أصيلة و بنت عم. ذؤابة تسرح في البيت مشغولة بالبخور والتعاويد. ذؤابة: قالت الرمال، كل الرمالين قالوا في طريقي حجر أسود، ابنتك مشؤومة إن كنت لاتخاف علي وليدي فأنا أخاف.. حتى جدتها لاتناديها إلا بالمشؤومة» (الطحاوی، ۲۰۰۱: ۹۶-۹۹).

(ترجمه: ذؤابه با صدای خلخال‌ها و جسم لاغرش وارد شد. مادربزرگ می‌گوید: او اصیل و دختر عمویم هست. ذؤابه در خانه پریشان و آشفته و مشغول بخور و وردخوانی و طلسم است ذؤابه (به پدر فاطمه می‌گوید): جادوگر گفت، همه فالگیرها گفتند که برسر راهم سنگ سیاهی هست. دخترت نحس است اگر تو نسبت به فرزندم نگران نیستی من نگرانم. حتی مادربزرگش او را بد یمن صدا می‌زند).

«بنی لها بيتاً بعيداً في المزرعة فماتوا ايضاً، أربعة صبية ضاعوا منها. قالت له في النهاية خلفتك مشؤومة.. ليس لك في ولد من صلبك حتى لو نكحت كل بنات العربان. فطلقها وهج من البيت، ثم جاءت بعدها تلك المرأة النحيلة السوداء «راحات»» (همان: ۱۲۷).

(ترجمه: (پدر فاطمه) خانه‌ای در دور دست میان مزرعه برای او (ذؤابه) ساخت. آن‌ها (پسران ذؤابه) نیز مردند. چهار پسر از او مردند. در آخر ذؤابه به نعش گفت: نسل تو بد یمن است.. در پشت تو فرزند پسری نیست، حتی اگر با تمام دختران عرب ازدواج کنی. پس پدر فاطمه او را طلاق داد و از خانه بیرون انداخت. پس از ذؤابه آن زن لاغر سیاه پوست (راحات) آمد).

الطحاوی در رمان *الخباء*، به موضوع چند همسری اشاره می‌کند. نگاه بدبینانه به دختر و زن و انتخاب چند همسر، میراثی است که از گذشته بر جاری مانده است. موضوعی که عواقب و پیامدهای زیان بار روحی و روانی برای دختران و زنان به دنبال دارد و منجر به تنهایی و افسردگی آنها و در نتیجه دور ماندن از محیط جامعه و گوشه نشینی می‌گردد. ذؤابه که از پسر دار نشدن خود به شدت عصبانی بود روبه پدر فاطمه کرد و گفت: مشکل از تو است و در صلب تو هیچ فرزند پسری نیست. اگر همه دختران عرب را به عقد خود دریاوری باز هم صاحب پسر نخواهی شد. همین مسئله اعث شد پدر فاطمه عذر او را بخواهد و او را طلاق بدهد و از خانه بیرون بیاورد.

اما همیشه چند همسری بخاطر داشتن فرزند پسر نیست، گاهی به سبب هوسرانی مردان است. اختر از آقا میرزا با زنی دیگر سخن می‌گوید وقتی اختر به دیدار مادر بیمارش می‌رود با حضور یک زن دیگر در کنار پدرش روبه‌رو می‌شود. ورود آقا میرزا به خانه همراه یک زن جوان باعث عصبانیت اختر می‌شود. آقامیرزا نه رباب را به حال خود رها کرده و با سکینه که زنی جوان بود ازدواج کرده بود و این زمانی بود که نه رباب در بستر بیماری بود و بیش از هر وقت دیگر احتیاج به مراقبت داشت. گاهی هم چند همسری به خاطر دخالت خانواده‌ها صورت می‌گیرد. پوران برخلاف اینکه پسری برای

ابوالفضل خان آورد. اما این قمر سلطان را راضی نکرد و ابوالفضل خان به دلیل درخواست مادرش قمر سلطان که زنی عبوس و بد اخلاق بود بار دیگر تن به ازدواج داد. پوران دخت نیز به خاطر کینه یا حسادت زنانه قمر سلطان باید وجود یک زن دیگر در کنار همسر خود را تحمل می کرد.

«اختر: چه دردی برای یک زن سخت تر از این بود، من چگونه می توانستم اشک ها و گریه های پوران دخت را تسکین دهم؟ حالا پوران دخت باید شریک زندگی اش را با دیگری قسمت می کرد. چند ماه بعد از مرگ قمر سلطان ابوالفضل خان به آخرین وصیت نه اش عمل می کند و با اینکه پوران دخت طفل دومش را آبتن بود همسر دوم اختیار می کند. پوران که همیشه در ناز و نعمت زندگی کرده بود، اینک درد و رنج زیادی را به خاطر قسمت کردن شوهرش با دیگری تجربه می کرد و وجود هوو زندگی آرام و همراه با خوشحالی او را بیرحمانه نابود کرده بود» (نجفی فر، ۱۳۹۵: ۱۵۴)

یکی از دلایلی که به نظام چند همسری دامن می زد، استفاده از نیروی جسمی زنان در تولیدات دام پروری و کشاورزی بود (ر.ک: اسکندری نژاد، ۱۳۸۷: ۳۱). زن در جامعه قاجاری همواره در معرض تهدید خطرات گوناگون بود به عنوان مثال، به دلیل نازایی زنان و یا مجاز بودن تعدد زوجات برای مردان، مردان به راحتی می توانستند زنان دیگری را به نکاح در آورند و زنان قبلی خود را مطرود و بی - سرپناه باقی گذارند (همان: ۴۱). زن در این دوران مجبور به تحمل فشارهای اجتماعی بسیاری بود. او در اندرون، همزمان با ظهور رقیبان با عدم توجه همسر خود مواجه می شد و ناچار باید محیط پر از رقابت و حسادت اندرون را تحمل می کرد (همان).

چند همسری امری است که هیچ گاه هیچ قانونی نتوانسته آن را به صورت کامل محو نماید. الطحوی برای اینکه پدر فاطمه سه بار ازدواج می کند دو دلیل می آورد: اول اینکه می خواهد صاحب فرزند پسری شود. اینکه مادر بزرگ فاطمه خیلی اصرار دارد که حتما باید نوه پسری داشته باشد؛ زیرا نوه پسری مایه افتخار است و باعث استحکام بنیان خانواده می گردد. از طرف دیگر نجفی فر جامعه ایران در دوره قاجار را به تصویر می کشد. جایی که اشراف زادگان هر یک برای خود حرم سرا درست کرده اند و این دلیلی جز هوسرانی ندارد. در جایی دیگر از ازدواج آقا میرزا و سکینه می گوید که این هم دلیلی جز هوای نفس نیست. اما ازدواج ابوالفضل خان و گرفتن دو زن دیگر به جز زن اولی تنها به دلیل خودخواهی مادر وی می باشد که در زمره دخالت خانواده قرار می گیرد.

از نظر فمینیست‌ها، مردسالاری به عنوان نخستین نظام سلطه در تاریخ، به صورت فراگیر و پایدار باز تولید شده و دوام یافته است. در این نظام، مردان و زنان از راه مشاهده و تجربه، در تداوم مردسالاری نقش ایفا می‌کنند. بسیاری از محققان فمینیست بر این باورند که مشخصات تن و قابلیت‌هایی که مذکر و مؤنث بودن را شکل می‌دهند، عمدتاً برساخته‌های فرهنگی هستند که حاصل تعصبات مردسالارانه تمدن جدید است (ر.ک: رضوانی و دیگران، ۱۴۰۱: ۲۰۷). «تمدن در جایگاه یک کلیت فراگیر، این موجود را که مؤنث نامیده می‌شود، خلق می‌کند. به واسطه باورداشت این جریان فرهنگی، مذکر در فرهنگ ما با صفات فعال، مسلط، مخاطره‌گر عاقل و خلاق شناخته می‌شود؛ و مؤنث که با این قابلیت‌ها تضاد ساختاری دارد به صفات منفعل، مطیع، ترسو، عاطفی، و پای بند به سنت متصف می‌گردد» (ایرمرز و گالت هرفم، ۱۳۸۷: ۱۴۲). مردسالاری نظامی متشکل از مناسبت‌های اجتماعی است که در آن مردان بر زنان حاکم‌اند؛ چراکه از ارزش جنسی زنان کاسته شده است (ر.ک: هام، ۱۹۸۰، ترجمه خراسانی، ۱۳۸۲: ۳۲۳). در رمان *الخباء* شوهر صافی‌ه به پدر او گفته بود اگر دخترانت را به خانه باز نگردانی آنها را طلاق می‌دهد تا برای همیشه در خانه بمانند. در رمان *اختر دختری قاجاری* نیز، پوران به واسطه همین موضوع وادار به ماندن در خانه همسر شده و می‌بایست قناعت در پیش بگیرد و اگر غیر از این را انجام دهد با سرنوشت تلخی مواجه خواهد شد.

«يا خليفة السوء.. ماذا يقول فينا العربان...؟ قلت حِداد، ولطمت حتى شبعت. والله إن ما جمعت خَلقاتك وأطعت سيدك ورجلك لأذبحط كيف الذبيحة وأعلقك في وتد بيته يا عاصية يا ملعونة» (الطحاوی، ۲۰۰۱: ۹۵). (ترجمه: ای نحس! عرب در مورد ما چه می‌گویند؟ بلا گفتمی و تا جایی که خوردم به صورتم سیلی زد... بخدا سوگند اگر لباس‌هایت را جمع نکنی و از همسرت اطاعت نکنی تو را خواهم کشت و به ستون خانه‌اش می‌بندم ای سرکش و نفرین شده).

«من که حرف‌های مادرانه خانم بزرگ را در حالی که از پوران جدا می‌شد، شنیده بودم، دلم به حال او می‌سوخت؛ زیرا اینک برای همیشه از پاره تنش جدا می‌شود دختر را به خانه کسانی می‌فرستاد که اسم و رسمی داشتند ولی خلق و خوی آنان برای دختر دلبندهش نا آشنا بود. خانم بزرگ به پوران گفته بود که با لباس سفید به خانه شوهر برود و باید با کفن سفید آن خانه را ترک کند و باید به شوهرش احترام بگذارد و بالای حرف او حرفی نزنند و هرگز از چیزی شکایت نکنند و به کم و زیاد قانع باشد» (نجفی‌فر، ۱۳۹۵: ۴۵).

زنان در جوامع مرد سالار که وجود مرد و نام او بر تمام زندگی‌شان سایه افکنده است خود را مطیع همسر می‌دانند و به خود اجازه نمی‌دهند روی حرف همسر حرف دیگری به زبان بیاورند. این زنان، کاملاً مطیع همسران خود هستند و به ظلمی که در حق آنان می‌شود نباید پاسخی بدهند و حتی دیده می‌شود که در هیچ یک از امور منزل و خارج از منزل نظر آنان پرسیده نمی‌شود. جوامعی که قانون مردسالاری در آن‌ها حاکم است، حرف اول و آخر را مرد می‌زند. مصر و ایران نیز از همان جوامع مرد سالاری هستند که از لحاظ شکل خانوادگی و مقررات خانواده تفاوت چندانی با هم ندارند. در رمان *الخباء الطحاوی*، صافیه توسط مادر بزرگ‌اش به قتل تهدید می‌شود تا از این طریق به منزل همسرش برگشته و از او اطاعت کند که این امر به عنوان یکی از مشکلات اساسی و دغدغه‌های زنان و دختران به شمار می‌رود. فمینیست‌ها معتقدند زنان همواره در معرض نگرش‌هایی هستند که در جامعه مرد سالار به آنها تحمیل می‌شود (ر.ک: صیادی نژاد و مرتضایی، ۱۳۹۶: ۷۶). در رمان *اختر زیبای قاجاری* مادر پوران دخت از او می‌خواهد که همیشه مطیع همسر خود باشد و از او حرف شنوی داشته باشد. تا جایی که تحت هیچ شرایطی حق بازگشت به خانه پدری را ندارد و باید تا آخر عمر در کنار همسر خود بماند. هر دو نویسنده با ترسیم شرایط زن به هنگام قرار گرفتن در منزل همسر و فرمانبرداری از او، این قضیه را در رمان خود متبلور ساخته‌اند. زنان در این دوره بعد از ازدواج حاضر به تحمل هر سختی بودند تا اینکه ننگ بازگشت به خانه پدر را تحمل نکنند. بنابر آنچه در کتب تاریخی این دوره بیان شده در این دوره طلاق به ندرت اتفاق می‌افتاد، از یک سو زنان حاضر به بازگشت به خانه پدری نبودند و از طرف دیگر نیز مردان برای شانه خالی کردن از پرداخت مهریه و پرداخت نفقه در صورت بچه‌دار بودن زن را طلاق نمی‌دادند.

۵-۲-۲. فعالیت زنان در محیط داخل و خارج از خانه

موضوع فعالیت و کار زنان از ابتدای زندگی اجتماعی بشر همواره مطرح و مورد توجه بوده است. اشتغال زنان همواره و در کنار مردان در مزارع و در خانه پدیده همگانی و امری عادی تلقی می‌شود (ر.ک: اورت و هوفمن، ۱۳۹۰: ۱۲)، بسیاری از نظریه پردازان فمینیستی معتقدند وابستگی اقتصادی زنان به مردان در جوامع سنتی از مهم‌ترین عواملی است که حضور آن را در اجتماع با موانعی جدی مواجه و راه را برای تسلط هر چه بیشتر مردان بر زنان هموار می‌سازد (ر.ک: قادری، ۱۳۸۵: ۱۱۲).

الطحاوی در رمان *الخباء* با اشاره به کارهایی نظیر فرآهم آوری لبنیات، بافندگی و ریسندگی موضوع اشتغال زنان را بیان می‌کند. نویسنده در رمان *اختر دختر زیبای قاجاری* نیز با اشاره به کارهایی نظیر قالی بافی، خیاطی، کلفتی کردن اختر، موضوع کار زنان را متجلی می‌سازد. «فوز وریحانه تنناجیان علی فراشهما، وتحکبان وتضحکان، ثم تعاودان فرد قصاصات الأثواب والمفارش وإبر الغزل» (طحاوی، ۲۰۰۱: ۱۱).

(ترجمه: وز و ریحانه بر روی تشک خود پیچ پیچ می‌کنند. برای هم قصه تعریف می‌کنند و می‌خندند. سپس به باز کردن تای قطعه‌های لباس و فرش‌ها و ریسیدن پشم باز می‌گردند). فوز و ریحانه پیوسته از صبح که بیدار می‌شوند تا هنگام خواب به گلدوزی و خیاطی می‌پردازند. فاطمه می‌گوید که در نبود پدر کنیزکان گوسفندان را به چرا می‌برند. صافیه که دختر بزرگ خانه است به امور دیگر خانه رسیدگی می‌کند. نعش، پدر فاطمه دامدار است و از نظر مالی مشکلی ندارد و کنیزانی هم دارد. اما دختران وی پیوسته درون خانه مشغول به کار هستند. «از فکر کردن به این موضوع دست کشیدم و به ننه رباب نگاه کردم. او چشمانش را ریز کرده بود و به آقا میرزا می‌گفت: نکنه می‌خوای اختر را شوهر بدی؟ آقا میرزا نگاهی به ننه کرد و گفت: از شوهر کردن خیلی بهتر، فکر کردی چرا تا حالا شوهرش ندادم؟ چون منتظر چنین فرصتی بودم. آقا میرزا با کنار گذاشتن ننه رباب قید من را نیز زده بود و تنها چیزی که برایش اهمیت داشت دستمزدی بود که از اعتماد الدوله‌ها بخاطر خدمت کردن من به پوران دخت دریافت می‌کرد» (نجفی‌فر، ۱۳۹۵: ۸۳).

اختر قبل از اینکه به‌عنوان کنیز وارد خانه اعتماد الدوله‌ها شود، در خانه پدرش به کار قالی‌بافی مشغول بود و در کنار مادرش خیاطی و قالی‌بافی را یاد گرفته بود. دختران خانواده‌های کم‌بضاعت به کنیزی فرستاده می‌شوند تا کمک خرج خانواده باشند و خوشبخت‌ترین دختران آنانی بودند که در سن خردسالی ازدواج می‌کردند و خیلی زود بچه‌دار می‌شدند. دخترانی هم بودند که برای امرار معاش حاضر می‌شدند، به‌عنوان زن صیغه‌ای با مردان پولدار و بزرگ‌تر از خود ازدواج کنند. زنان اشرافی هر کدام برای خود کنیز یا کنیزانی داشتند که این کنیزان همان دختران خانواده‌های قشر پایین جامعه بودند. زنان اشرافی کاری جز به خود رسیدن و حضور در جلسات زنانه نداشتند و چون در یک محیطی بودند که با همشو زندگی می‌کردند از صبح تا شب تنها به آرایش خود می‌پرداختند و از نظر کار کردن

وضع بهتری نسبت به دختران فقیر جامعه داشتند. اما با توجه به متن *رمان الخباء* دختران نعل که از یک خانواده ثروتمند بودند در محیط خانه به کارهایی چون ریسندگی و دامداری می‌پرداختند.

زنان قشر مرفه ایران حتی کارهای شخصی خود را انجام نمی‌دادند، تا جایی که اختر حتی موهای پوران را شانه می‌کرد. دوبووار^۱ می‌گوید: «زن از طریق کار خانگی، کاشانه‌اش را به خود اختصاص می‌دهد و احساس مالکیت و قدرت می‌کند. از این روست که حتی اگر کمک داشته باشد، علاقه دارد که خودش دست به کار بزند. بسیاری از نویسندگان زنانه، با عشق و علاقه، از پارچه تازه اتو شده، از درخشش آبی رنگ آب صابون، از ملحفه‌های سفید و.. سخن گفته‌اند. زن خانه‌دار هر روز باید ظرف‌ها را بشوید، اثاث را گردگیری کند، لباس‌های کثیف را بشوید و اتو کند، او فقط در جا می‌زند، هیچ کاری نمی‌کند، فقط احساس مبارزه با بدی را دارد» (دوبووار، ۱۳۷۹: ۲۷۴).

هر دو نویسنده، زنان اثرشان را به صورت شخصیت‌هایی ترسیم می‌کنند که به علت وابستگی اقتصادی در نظام اجتماعی به افرادی عزت‌نشین و در زندگی زناشویی به انسان‌هایی بی‌اختیار تبدیل شده‌اند. آماده‌سازی و تشویق دختران برای اشتغال در بیرون از خانه، نیز از اصول تربیتی فمینیسم است. فمینیست‌ها معتقدند: ماندن زنان در خانه و محرومیت آنان از اشتغال در بیرون از خانه، عامل اصلی محرومیت از حقوق سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است (ر.ک: آصف حکمت، ۱۳۹۱: ۴۷).

۶-۲-۲. زن در برابر زن

موضوع زن در برابر زن به روابط میان فردی و تعصبات جنسی و رفتارهای موجود میان زنان اشاره دارد. یکی از مسائلی که میان زنان وجود دارد، پرخاشگری و رقابت است. پرخاشگری و رقابت جنس مؤنث با مؤنث، یک رفتار بهنجار است و ممکن است در بعضی از زمینه‌ها، پرخاشگری این جنس نهادینه باشد. علاوه بر این، زنان نیز مانند مردان، باورهای جنسیتی درونی شده دارند (ر.ک: چسلر، ۱۳۸۹: ۱۰). زنان همواره در برابر خطاهای هم جنس خود نمی‌توانند کوتاه بیایند و نوعی قساوت در میان آنها شکل می‌گیرد اما در برابر اشتباهات جنس مخالف می‌تواند گذشت داشته باشند. قساوت زن در برابر زن، اعم از اینکه نوعی فرصت طلبی زنانه باشد یا اسارت زنانه، در واقع عملکردی آسیب‌زا است. گاهی زنان به شیوه‌های غیر مستقیم نیز پرخاشگر می‌شوند (همان: ۷۰). در *رمان الخباء* نویسنده این موضوع را در رفتار سرشار از قساوت مادر بزرگ فاطمه با او و خواهرانش به تصویر می‌کشد. در

رمان *اختر* نیز نجفی‌فر با اشاره به این که قمر سلطان از نبود اسماعیل خان سوء استفاده کرده و اقدام به کشیدن موهای اختر کرده، موضوع زن در برابر زن و قساوت‌های موجود میان آن‌ها را متجلی می‌سازد.

«کان فيه ملك وملكة لا ينجبان إلا بناتاً، كلما حملت شيئاً في بطنها وانظر الملك وريثة، جاءت ابنة يلقي بها في بئر قصره قلت لها الجدة «حاکمة» لاتلقيهن في البئر، فقط تخنقهن، مثلما رأيتہ يخنق أمي» (الطحاوی، ۲۰۰۱: ۹۰).

(ترجمه: در آن جا پادشاه و ملکه‌ای بودند که جز دختر به دنیا نمی‌آوردند. هرگاه باردار می‌شد و پادشاه منتظر جانشین بود، دختری به دنیا می‌آورد که پادشاه او را در چاه قصرش می‌انداخت. به او «ساسا» گفتم: مادر بزرگ دخترها را در چاه نمی‌اندازد، فقط آن‌ها را خفه می‌کند. مثل آن چه که دیدم، پدرم مادرم را خفه می‌کند).

«قمر سلطان به قدری موهایم را می‌کشید و با موهایم، سرم را به چپ و راست می‌چرخاند که از درد ضعف کرده بودم و دیگر توان مقابله با او را نداشتم. صدای پای اسماعیل خان را می‌شنیدم و آخرین چیزی که به یاد دارم، تلاشی بود که او برای نجات من از دست مادرش یعنی این زن خونخوار می‌کرد. در همین حین درد عمیقی در سرم پیچید که به خاطر برخورد سرم با ستون ایوان ایجاد شده بود و از شدت درد دنیا کاملاً در مقابل چشمانم تیره و تار شد و آخرین صداهایی که شنیدم صدای دور شدن قمر سلطان بود که می‌گفت: اسماعیل اگه صیغه این هرزه را پس نخوانی، عاقت می‌کنم» (نجفی-فر، ۱۳۹۵: ۱۰۳).

الطحاوی در چندین بخش به رابطه زنان با یکدیگر پرداخته است. فاطمه از ناسازگاری مادر بزرگ با او و خواهانش تعریف می‌کند که از نیش زبان مادر بزرگ در امان نیستند و به خاطر دختر بودنشان سرزنش می‌شوند و الفاظی همچون نحس و نجس به آنان نسبت می‌دهد و مادرشان را نیز به خاطر دختر زا بودن نفرین می‌کند. مادر بزرگ حتی گاهی با عصایش دختر بچه‌ها را کتک می‌زد و به آن‌ها اجازه بیرون رفتن از خانه نمی‌داد. در ادامه نویسنده به رفتار همسر دوم پدر فاطمه یعنی ذؤابه اشاره می‌کند که حضورش در منزل آنان، در نهایت به بیرون رانده شدن فاطمه از خانه می‌انجامد. ذؤابه حضور انسانی شوم و نحس مثل فاطمه را مانع پسر دار شدن خود می‌دانست و به همین دلیل از پدر فاطمه خواست تا او را از آن خانه دور کند، پدر نیز مدتی فاطمه را با خود به صحرا برد سپس او را با خانم آن راهی آلمان کرد تا در آنجا به معالجه پایش بپردازد و اینگونه از محیط خانه دور باشد تا شوم بودنش دامن‌گیر ذؤابه و فرزندش نگردد. در رمان الطحاوی کتک خوردن مادر فاطمه و در نهایت مرگ وی بر اثر دخالت و

زمزمه‌هایی بود که مادر بزرگش در گوشش پدرش می‌خواند. مادر فاطمه به خاطر این که نتوانست یک پسر به دنیا بیاورد باید درد و رنج ناشی از زخم زبان و کتک خوردن را به دوش می‌کشید. اما نجفی‌فر در رمان خود و در مثال بالا درگیری مستقیم دو زن با یکدیگر را به تصویر می‌کشد. زمانی که قمر سلطان به سراغ اختر می‌رود او را پست و بی‌ارزش می‌خواند و با کتک زدن اختر تلاش می‌کند این وصله ناجور را از خانواده و پسر خود جدا کند. قمر سلطان مادر اسماعیل خان وقتی متوجه شد که اسماعیل خان اختر را - که یک کلفت زاده است - به ازدواج موقت خود درآورده است، چادر و چاقچور به سرکرد و راهی خانه اسماعیل خان شد تا او را از این ازدواج منصرف کند. وقتی قمر سلطان به عمارت اسماعیل خان رسید، از نبودن اسماعیل خان استفاده کرد و تا جایی که توانست ناسزا به اختر گفت و موهایش را تا توان داشت در دستانش گرفت و کشید. قمر سلطان تا لحظه بیهوش شدن اختر موهای او را رها نکرد. مادر اسماعیل خان پیش از این هم با همین کارهایش باعث مرگ شوکت همسر اول اسماعیل خان و بچه درون شکمش شده بود. درگیری‌های بین زنان که اغلب بصورت لفظی است گاهی به درگیری‌های جسمی و کتک زدن منجر می‌شود، ناشی از حس حسادت است که هر گاه با نادانی و جهل همراه گردد تبدیل به فاجعه‌ای می‌گردد که به دست یک زن رخ می‌دهد.

۲-۲-۷. تلاش برای رسیدن به آزادی

فمینیسم از گذشته تا به امروز وجوه مردسالارانه را به نقد کشیده است. فمینیست‌ها مدعی‌اند که توانسته‌اند چشم انداز جدیدی به روی دانش بشر بگشایند (ر.ک: توحید فام و عیسی‌وند، ۱۳۸۹: ۲۵). به این ترتیب مبارزه با سلطه مردان در سطوح سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی رسالت زنان در امواج سه‌گانه فمینیسم بوده است. فمینیست‌ها معتقدند که آزادی و دموکراسی سرنوشت مقدر همه انسان‌هاست و آن‌ها هم برای همین مبارزه می‌کنند (همان: ۲۶). نوال سعداوی می‌گوید: « اندیشه استعماری است که زن را چه در داخل و چه در خارج از خانه تبدیل به ابزاری در دست نظام سرمایه داری کرده است. در واقع آزادی زن را تنها در ارتباط با این نظام پذیرا است. او همچون بسیاری از فمینیست‌های چپ‌گرا، آزادی زنان را جزء مکمل مبارزات اجتماعی، اعم از مبارزه علیه اشکال گوناگون اختناق یا مبارزه برای رهایی همه طبقات و گروه‌های تحت ستم سیاسی و جنسی به حساب می‌آورد» (سعداوی، ۱۳۵۹: ۲۴). ظهور جنبش زنان در اواخر دهه ۱۹۶۰ با تاکید بر مبارزه زنان برای آزادی خود در یک جنبش مستقل، جدا از موج اول فمینیسم نبود و بسیاری از انگاره‌های آن در گذشته ریشه داشتند. همان سؤالاتی که برای فمینیست‌های موج اول مطرح بود، ذهن فمینیست‌های

موج دوم را نیز به خود مشغول کرد. آنان نیز می‌خواستند زنان را از آنچه موقعیت فرودست اجتماعی و سیاسی تلقی می‌کردند رها کنند و به جامعه‌ای شکل دهند که در آن جنسیت، مانعی در راه رسیدن به انسانیت مشترک ایجاد نکند و زنان به عنوان انسان‌هایی درجه دو تلقی نشوند (ر.ک: مشیرزاده، ۱۳۸۲: ۲۵۰).

در رمان *الخباء* تلاش برای رسیدن آزادی در تلاش فاطمه برای عبور از دیوار و رسیدن آرزوی خود که همان آزادی است، به تصویر کشیده می‌شود. در رمان *اختر دختر زیبای قاجاری* چنین حس و آرزویی در جهت رسیدن به آزادی دیده نمی‌شود.

«كلما أغمضت عيني وجدتهم، كلما أسلمت خصلات شعري «لسردوب» بیدها الحانية تحركوا أمام مقلتي بهدوء، كآني أقفز السور العالي، وأعبر فضاء البيوت والجدران الطينية الواسعة وأخرج من دوار إلى دوار، ثم أصل إلى منحدر فأجد العشب والجبل والتلال الخفيضة» (الطحاوی، ۲۰۰۱: ۹).

(ترجمه: هرگاه چشمانم را می‌بندم آنها را می‌بینم (به خاطر می‌آورم). هرگاه موهای بافته‌ام را به دستان مهربان سردوب می‌سپارم، آنها به آرامی پیش چشمانم حرکت می‌کنند. گویی از دیوار بلند می‌پریم و از فضای خانه و دیوارهای گلی بلند عبور می‌کنم و از محیطی به محیطی دیگر خارج می‌شوم. سپس به سراشیبی می‌رسم و سبزه، کوه و تپه‌های کوچک را می‌یابم).

دکتر نوال سعداوی از جمله زنان اهل قاهره که سختی‌های زیادی در حوزه زنان و گرفتن حق و حقوق آن کشیده است، می‌گوید: «آزادی زنان عرب تنها زمانی میسر خواهد شد که زمینه و ریشه‌های عمقی اسارت آنان برچیده شود. به علاوه آزادی واقعی نیز جز رهایی از همه اشکال استثمار، اعم از اقتصادی، سیاسی، جنسی و فرهنگی، مفهوم دیگری نمی‌تواند داشته باشد. آزادی اقتصادی به تنهایی کافی نیست و تا هنگامی که خانواده پدرسالار و کلیه عواقب ناگوار آن در زمینه روابط زن و مرد، بر جامعه مستولی است، هیچ نظام سوسیالیستی که در آن زنان به آزادی کار مساوی از دست مزد مساوی با مردان برخوردار باشند لزوماً به آزادی کامل آنها منتهی نخواهد شد. تردیدی نیست که رهایی از استثمار اقتصادی گام مؤثری در راه آرمان آزادی زن است» (سعداوی، ۱۳۵۹: ۴۱).

فاطمه همیشه برای دیدن فضای بیرون به بالای درخت می‌رفت و از روی دیوار بیرون را تماشا می‌کرد و به بچه‌هایی که بیرون بازی می‌کردند با حسرت نگاه می‌کرد. او همیشه آرزو می‌کرد که بتواند از دیوار به بیرون بپرد یا اینکه از در و پنجره‌های آهنی بتواند عبور کند. می‌توان گفت این کار او به نوعی تلاشی برای آزادی‌اش از دیوارهای بلند جاهلیت بود که به دور او حصار کشیده بود و او را در

فضای تاریک ناآگاهی از حقوق خویش نگه داشته بود. گلی و بلند بودن این دیوارها نشان از سنتی دیرینه در میان عرب دارد که زن را باید محصور کرد تا نتواند از بلندی این دیوار بیرون آید. همین احساس عشق به آزادی وی بود که باعث شد با بقیه خواهرانش فرق داشته باشد و مادر بزرگ بیشترین ستیز را با او داشت. او را بیشتر از دیگر دختران نفرین می‌کرد و نحس می‌خواندش. فاطمه بهای حس آزادی طلبی‌اش را داد او در همین راه بود که پایش را از دست داد. او هر بار که از درخت بالا می‌رفت آرزوی پرواز می‌کرد و تمام فکرش این بود که از حصار خانه بیرون رود. او دختری سرکش و عاشق آزادی بود. بالا رفتن از درخت برای اینکه بتواند بیرون را نگاه کند به منظور است که می‌خواهد آگاه شود نسبت آنچه در جامعه در حال رخ دادن است. این حس و آرزوی رسیدن به آزادی در رمان/ختر دختر زیبای قاجاری به چشم نمی‌خورد. علت این که میل به آزادی در این رمان دیده نمی‌شود این است که زنان در این رمان به زندگی عادی خود که مسیر آن را مرد خانواده تعیین می‌کند؛ ادامه می‌دهند. تلاش زنان در این رمان معطوف به رقابت با همسوی خود بر سر محبوب شدن نزد همسر می‌باشد.

۳. نتیجه‌گیری

به نظر می‌رسد هر دو نویسنده با اشاره به مسائلی نظیر ازدواج اجباری، طلاق، اشتغال زنان، چند همسری، فرمانبرداری از همسر و مردسالاری، زن در برابر زن و... توانسته‌اند اندیشه خود پیرامون زنان را در قالب فمینیسم متبلور سازند.

نگاه تحقیرآمیز به جنس مؤنث و برتردانستن جنس مذکر بر آن به برخی دیدگاه‌های برخاسته از تفکرات خرافه‌گری و برخی دیدگاه‌های واکنشی به شرایط اقتصادی و اجتماعی جامعه باز می‌گردد.

زمان در دو رمان با اختلاف کمی، مساوی با آغاز فعالیت‌های برابری خواه زنان در مصر و ایران است. خانم الطحاوی و نجفی سعی کرده‌اند که تمام مشکلات زنان و ابتدایی‌ترین حقوق یک زن را در لابه لای رمان خود بازگو نمایند.

رمان *الخباء* و *ختر زیبای قاجاری* بیشتر بیانگر زندگی کلاسیک سنتی و دردهای زنان در جامعه مرد سالار و زن ستیز است و یأس و ناامیدی در میان زنان و نگاه زننده به آنان را نیز به تصویر می‌کشد. هر دو نویسنده داستان خود را به گونه‌ای به پایان می‌رسانند که با آغاز فعالیت زنان برای تساوی حقوق خود با مردان رو به رو می‌شود.

الطحاوی و نجفی فر در رمان‌های خود به مشکلات زنان پرداخته‌اند و از هر دو قشر مرفه و ضعیف جامعه سخن به میان آورده‌اند. فاطمه راوی رمان *الخباء* از یک قشر به نسبت مرفه است و اختر راوی رمان *اختر دختر زیبای قاجاری* کلفت زاده‌ای بیش نیست. با بررسی مضامین هر دو رمان می‌توان دریافت وضعیت زنان جامعه ایران و مصر تفاوت زیادی با هم ندارند. جامعه‌ای که دو نویسنده روایت می‌کنند، جامعه‌ای است که مردسالاری بر آن سایه افکنده است. مردان در هر دو رمان سلطه جو هستند با رویکرد منفی به زنان نگاه می‌کنند، همچنین در هر دو رمان نویسندگان با اشاره به فعالیت و کارخانگی زنان، جایگاه تحقیر شده آنان را ترسیم می‌نمایند. هر دو نویسنده در اثرشان بیش از هر چیزی خواستار تغییر نوع رویکرد مردان و جامعه نسبت به زن و از بین بردن تبعیض‌های نهادینه شده در آنان هستند. از دیگر مشکلاتی که زنان در این دو جامعه با آن درگیر هستند می‌توان به بی‌سوادی، غرق شدن در دنیای خرافات، در دامن اعتیاد اسیر شدن اشاره کرد که تمام این مسائل در دو رمان وجود دارد و به منظور جلوگیری از افزایش حجم مقاله به آن‌ها اشاره نشده است.

از میان دو نویسنده، طحاوی با استفاده از مؤلفه‌های فمینیستی مورد بحث در این پژوهش، مفهوم و محتوای داستان را به شکل واضح تبیین ساخته است و نجفی فر نیز به جز یک مورد که همان تلاش برای رسیدن آزادی باشد، توانسته سایر عناصر فمینیستی را در رمان خود بازتاب دهد.

منابع

آصف حکمت، محمد (۱۳۹۱). «بررسی و نقد نظریه تربیتی فمینیسم». *نشریه اسلام و پژوهش‌های تربیتی*، ش ۱، ۳۱-۶۶.

اسکندری نژاد، نازلی (۱۳۸۷). *زن ایرانی و عصر روشنگری (بازخوانی تاریخ تحول اجتماعی زن ایرانی)*. تهران: زیبا. اورت، سوزان و هوفمن، سول (۱۳۹۰). *زنان و اقتصاد: خانواده، کار و درآمد*. ترجمه محمود دانشور کاخکی، فرخ دین‌قرلی، سیاوش دهقانیان، دانشگاه فردوسی مشهد.

ایریگاری، لوس (۱۳۸۱). *آن اندام جنسی که یک اندام نیست*. ترجمه نیکوسرخوش و افشین جهان‌دیده، چ دوم، تهران: نشر نی.

ایبزمز، ام. اچ، گالت فرهم، جفری (۱۳۸۷). *فرهنگ توصیفی اصطلاحات ادبی*. ترجمه سعید سبزیان، تهران: رهنما.

دوبووار، سیمون (۱۳۷۹). *جنس دوم*. ترجمه قاسم صنعوی، تهران: انتشارات توس.

دوبووار، سیمون (۱۳۸۲). *جنس دوم*. ترجمه قاسم صنعوی، جلد دوم، تهران: انتشارات توس.

تایسن، لوئیس (۱۳۸۷). *نظریه‌های نقد ادبی معاصر*. ترجمه مازیار حسین زاده و فاطمه حسینی، تهران: نگاه امروز و

حکایت قلم نوین.

توحید فام، محمد و عیسی وند، لیلیا (۱۳۸۹). «فمینیسم و دموکراسی در گذر تاریخ». فصلنامه مطالعات روابط بین الملل، ش ۱۳، ۲۵-۵۶.

چسلر، فیلس (۱۳۸۹). زن در برابر زن. ترجمه ساغر عقلی و فریده همتی، تهران: لیوسا.
 حقدار، علی اصغر (۱۳۸۰). فراسوی پست مدرنیته (اندیشه شبکه‌ای، فلسفه سنتی و هویت ایرانی). چ اول، تهران: انتشارات شفیع.

دلریش، بشری (۱۳۷۵). زن در دوره قاجار. تهران: سوره.

رضوانی، طاهره و دیگران (۱۴۰۱). «مردسالاری و موضع فمینیستی زنان در یکی از رمان های مریم جهانی و رد پای آن در نقاشی های ایرانی». فصلنامه مطالعات هنر اسلامی، س ۱۹، ش ۴۶، ۲۲۰-۲۰۲.

10.22034/ias.2020.253827.1413

سعداوی، نوال (۱۳۵۹). چهره عریان زن عرب. ترجمه مجید فروتن و رحیم مرادی، تهران: روزبهان.
 صیادی نژادی، روح الله، مرتضایی، زهرا (۱۳۹۶). «بررسی تطبیقی سیمای زن در آثار «فریبا وفی و سحر خلیفه» نمونه موردی: رمان های پرنده من و لم نعد جواری لکم». فصلنامه زن و فرهنگ، س ۹، ش ۳۴، ۸۰-۶.
 الطحاوی، میرال (۲۰۰۱). الخباء. مصر، انتشارات: الاسرة.

عمار، محمد (۱۳۸۶). رفاعه الطحاوی پیشگام نوپردازی علمی در کشور مصر. ترجمه وصال میمندی، رضا افخمی، علی منتظمی، مشهد: آهنگ قلم.

غلامحسین زاده، غلامحسین، حسینی، سارا (۱۳۹۲). «نقد فمینیستی رمان خاله بازی اثر بلقیس سلیمانی». هفتمین همایش پژوهش های زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تربیت مدرس، ۴۹۰-۵۰۳.

غیبی، عبدالله و بدخشان، آیلار (۱۳۹۵). «جلوه های تاثیرپذیری میرال الطحاوی از فروغ فرخزاد در رمان بروکلین هاینتس». کاوش نامه ادبیات تطبیقی، س ۶، ش ۲۴، ۹۱-۱۱۷.

فرهمند، مهناز و رضوانی، زهره (۱۳۹۸). «ساختار و عملکرد خانوادگی در خانواده های تک همسری و چند همسری». مجله جامعه شناختی کاربردی، س ۳۰، ش ۳، ۱۳۴-۱۵۴. 10.22108/jas.2019.114022.1556

قمری، محمد و خوشنام، امیرحسین (۱۳۹۰). «بررسی رابطه عملکرد خانواده اصلی و کیفیت زندگی در بین دانشجویان». مجله خانواده پژوهی، ش ۲۷، ۳۴۳-۳۵۴.

قادری، فرنگیس (۱۳۸۵). «جنبش اجتماعی زنان». پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی (زریبار)، ش ۶۰، ۱۱۷-۱۳۳.

گرت، استفانی (۱۳۸۰). جامعه شناسی جنسیت. ترجمه کتابیون بقایی، چ اول، تهران: نشر نی.
 مرادخانی، صفیه و طالبی، مریم (۱۳۸۹). «نقد فمینیستی مجموعه داستان خاله ونگو ک اثر فریده خرمی». مجله زن در

فرهنگ و هنر، ش ۴، ۵-۲۴.

مشیرزاده، حمیرا (۱۳۸۲). *از جنبش تا نظریه اجتماعی دو قرن فمینیسم*. چ اول، تهران: شیرازه.

نظری منظم، هادی (۱۳۸۹). «ادبیات تطبیقی: تعریف و زمینه‌های پژوهش». *مجله ادبیات تطبیقی*، ش ۲، ۲۳۷-۲۲۱.

نجفی فر، الهام (۱۳۹۵). *اختر دختر زیبای قاجاری*. بی جا.

References

- Asif Hekmat, M. (2011). "Review and Criticism of Feminism's Educational Theory". *Islam and Educational Research Journal*, Vol. 1, 66-31. (in Persian).
- Eskandarinejad, N. (2007). "Iranian Women and the Age of Enlightenment (re-Reading the History of Iranian Women's Social Transformation)". Tehran: *Ziba publications*. (In Persian).
- Everett, S., Hoffman, S. (2018). "Women and the Economy: Family, Work and Income". translated by; Mahmoud Daneshvarkakhki, Farrokh Dinghezli, Siavash Dehghanian, Ferdowsi University Press of Mashhad. (In Persian).
- Irigaray, L (2011). *That sexual organ that is not an organ*. translated by Nikosarkhosh and Afshin Jahandideh, 2nd edition, Tehran: Nei Publishing House. (In Persian).
- Abrams, M. H., Galt Farham, J. (2007). *Descriptive Dictionary of Literary Terms*. translated by; Saeed Sabzian, Tehran: Rahnama Publications.
- Du Beauvoir, S. (1999). *The Second Sex*. translated by; Qasim Sanavi, Tehran: Toos Publications. (In Persian).
- Du Beauvoir, S. (2012). *The Second Sex*. translated by; Qasim Sanavi, Vol. 2, Tehran: Toos Publications. (In Persian).
- Tyson, L. (2007). *Theories of Contemporary Literary Criticism*. translated by; Maziar Hosseinzadeh and Fatemeh Hosseini, Tehran: Negah Mozor and Hakait Qalam Navin. (In Persian).
- Tawheed Pham, M., Isa Vand, L. (2009). "Feminism and Democracy in the Passage of History", *International Relations Studies Quarterly*, Vol. 13, 25-56. (In Persian).
- Chesler, P. (2009). *Woman against Woman*. Translated by; Sagar Aghili and Farida Hemti, Tehran: Livosa publications. (In Persian).
- Haqdar, A. A. (2000). "Beyond Postmodernity (Network Thought, Traditional Philosophy and Iranian Identity)". Vol. 1, Tehran: *Shafi'i Publications*. (In Persian).
- Delrish, B. (1995). *Women in the Qajar Period*. Tehran: Surah publications. (in Persian).
- Rizvani, T., others. (2022). "The Patriarchy and the Feminist Position of Women in One of Maryam Jahani's Novels and Its Traces in Iranian Paintings". *Islamic Art Studies Journal*, Q19, Q46, 220-202. (In Persian).
- Saadawi, (1979). *The Naked Face of an Arab Woman*. translated by; Majid Froutan and Rahim Moradi, Tehran: Rozbahan publications. (In Persian).
- Sayadinejadi, R., Mortezaei, Z. (2016). "Comparative Examination of the Image of Women in the Works of Fariba Wafi and Sahar Khalifa, a case example: The Novels "Parandeh-ye Man" and "Lam Naad Jovari Lakm", *Women and Culture Quarterly*, Vol. 34, 80 -6. (In Persian).
- Al-Tahawi, M. (2001). *Al-Khaba.*, Egypt: Al-Asra publications.

- Ammareh, M. (2006). *Refa'a al-Tahtawi, a pioneer of scientific innovation in Egypt*. translated by; Vasal Meimandi, Reza Afkhami, Ali Adzhimiri, Mashhad: Ange Qalam publications. (In Persian).
- Gholamhosseinzadeh, Gh. Hosseini, S. (2012). "Feminist Criticism of Khale Bazi Novel by Belqis Soleimani". 7th. *Persian Language and Literature Research Conference*, Tarbiat Modares University, 503-490. (In Persian).
- Ghaibi, A., Badakhshan, A. (2015). "The Effects of Miral al-Tahavi's Impression of Forough Farrokhzad in the Novel "Brooklyn Heights", *Comparative Literature Review*, Vol. 24, 117-91. (In Persian).
- Farahmand, M., Rizvani, Z. (2018). "The Role of Family Structure on its Performance in Monogamous and Polygamous Families". *Journal of Applied Sociology*, Vol. 3, 134-154. (In Persian).
- Qamari, M., Khoshnam, A. H. (2018). "Investigating the Relationship between the Functioning of the Main Family and the Quality of Life Among Students", *Family Research Magazine*, Vol. 27, 343-354. (In Persian).
- Qadri, F. (2015). "Women's Social Movement". *Research Institute of Humanities and Cultural Studies* (Zaribar), Vol. 60, 117-133. (In Persian).
- Garrett, A. (2000), "Sociology of Gender", Translated by; Katayoun Beqaei, Ch. 1, Tehran: Nei Publishing. (In Persian).
- Moradkhani, S., Talebi, M. (2009). "Feminist Criticism of Faride Khorami's Collection of Stories of Khale Vengok". *Women in Culture and Art Magazine*, Vol. 4, pp. 24-5. (In Persian).
- Moshirzadeh, H. (2012). "From the Movement to the Social Theory of two Centuries of Feminism". Ch. 1, Tehran: *Shirazeh Publications*. (In Persian).
- Nazari Nazari, H. (1389). "Comparative Literature: Definition and Fields of Research". *Comparative Literature Magazine*, Vol. 2, 221-237. (In Persian).
- Najafifar, E. (2015). "Akhtar the beautiful Qajar girl", *Bija Publications*. (In Persian).

دراسة مقارنة لروايتي الخباء وأخت الفتناء القاجارية الجميلة في ضوء النقد النسوي

نسرین انداده^١ | عباس گنجعلي^٢ | مسعود سلماني حقيقي^٣

١. ماجستير في فرع اللغة العربية وآدابها، كلية الهيات و معارف إسلامية، جامعة حكيم سبزواري، مدينة سبزواري، إيران. العنوان الإلكتروني: andadehnasrin1372@gmail.com

٢. الكتاب المسؤول: أستاذ شارك في قسم اللغة العربية وآدابها، كلية الهيات ومعارف إسلامية، جامعة حكيم سبزواري، مدينة سبزواري، إيران. العنوان الإلكتروني: a.ganjali@hsu.ac.ir

٣. طالب الدكتوراه في فرع اللغة العربية وآدابها، كلية الهيات ومعارف إسلامية، جامعة حكيم سبزواري، مدينة سبزواري، إيران. العنوان الإلكتروني: masoudhaghighi99@gmail.com

الملخص

معلومات المقال

الأدب المقارن هو نوع من الأبحاث متعددة التخصصات التي تدرس العلاقة بين أدب الأمم المختلفة وتفحص العلاقة بين الأدب والفن والعلوم الإنسانية. يتم تناول موضوعات مختلفة في الأدب المقارن، أحدها هو الحركات الفكرية. تعتبر النسوية حركة فكرية أيضا. في هذا المقال، وبالاعتماد على المنهج الوصفي التحليلي، تم إجراء دراسة مقارنة لبعض المكونات النسوية في روايتي الخباء لميرال الطحاوي وأخت الفتناء القاجارية الجميلة لإلي نجفي فر، وذلك استناداً إلى الأدب المقارن للمدرسة الأمريكية. بعض المكونات النسوية للروايات التي تركز على المرأة هي: التمييز بين الجنسين، الزواج القسري، تعدد الزوجات، الزواج في سن مبكر، الانقياد للزوجة، الطلاق، مكانة الخرافات بين النساء، عمل المرأة في المنزل وخارج المنزل. التحرش بالمرأة، المرأة ضد المرأة، الشوق، التدخين بين النساء، محاولة تحقيق الحرية، الاستسلام للقدر والخب. وأظهرت نتائج البحث أن روايتي الخباء و أخت الفتناء القاجارية الجميلة تعبران في معظمهما عن الحياة الكلاسيكية التقليدية وآلام المرأة في مجتمع أبوي كاره للنساء، كما تصوران حالة اليأس السائدة لدى النساء والنظرة اللاذعة لهن. ينهي كلا المؤلفين قصتهما بطريقة تواجه مع بداية نشاط المرأة من أجل المساواة في الحقوق.

نوع المقال: مقالة محكمة

الوصول: ١٤٤٤/١٠/١٨

التنقيح والمراجعة: ١٤٤٥/٠٥/٢٦

القبول: ١٤٤٤/٠٥/٢٧

الكلمات الدلالية:

المكونات النسوية،

الخباء،

أخت الفتناء القاجارية الجميلة،

الطحاوي،

نجفي فر.

الإحالة: انداده، نسرین، گنجعلي، عباس، سلماني حقيقي، مسعود (١٤٤٦). دراسة مقارنة لروايتي الخباء وأخت الفتناء القاجارية الجميلة في ضوء النقد النسوي. بحوث في الأدب

المقارن، ١٤ (٢)، ١-٢٤.

© الكتاب.

النشر: جامعة رازي

DOI: 10.22126/JCCL.2023.9117.2494